

ועל כן אמרתי לו: תהלכות ילדי בתי הספר באה, אולי רוצה רבי לחזור אל בנין בית החולים? „לא“ היתה תשובתו. „וכי לא ילדי ישראל הם?“ הוא נשען על כתפיו, גם אנו ככל הקהל נדחקנו לצדי הרחוב. התהלכה עוברת קבוצות-קבוצות, כל בית ספר לעצמו, וקול השירה פולח את האויר. אני רואה את ר' חיים זוננפלד ממלל בשפתיו, ואני מטה אזני ושוטע כשהוא אומר וחוזר ואומר: „יוסף ר' עליכם, עליכם ועל בניכם, ברוכים אתם לר', יוסף ר' עליכם וכו“, עד שכל התהלכה עברה על פניו.

פעם אני ירדתי מכית הכנסת בבתי משה לכיח, ואנו בשוחחים על שאלת העברית. שאלה זו נתעוררה בקשר עם רצון חלק מהורי תלמידי תלמוד תורה „שארית ישראל“ בפתח תקוה, להנהיג בתלמוד תורה את השפה העברית כשפת ההוראה. החלטנו לשאול את פי ר' חיים ז"ל, אם אגדת ישראל שהשתתפה בתקציב בסכום ניכר, לא תתנגד לכך. הוא אמר שאם ההורים רוצים אין להתנגד, ותוך כדי שיחה אמר לי: „אתה יודע? אולי שנינו שלא החלטנו אנחנו בכואנו לאר"י להנהיג את הדבור בלשון הקדש, כי אז היינו מקרימים אנחנו את החפשים, והיינו מוציאים על ידי כך מידיהם את הנשק הכי חזק. ובהמשך דבריו אמר לי בהתלהבות: „לא אמות“, לא על ידי אפס מעשה — „כי אחיה“ כי אם על ידי חיים. על ידי קום ועשה „אספר מעשי י"ה“. מכיון שאין בו איסור מצד עצמו, היינו צריכים אולי להקדים לקיימו בקום ועשה, ולא היינו מוכרחים להגיב עתה ע"ז בשלילה, מפני שהחפשים לקחו זה לעצמם ועשו אותו לעיקר. ושוב פעם בביתו, בשעת בקורי היומי אצלו, נחגלגלה השיחה על בן יהודא, ומישחו הוסיף בחזכירו את שם בן-יהודא „יטח שמו“, ואז אמר לי „אתה יודע? אין אני נוחג להגיד ככה. הקב"ה הוא בעל רחמים, לנו אין כל מושג מגדול רחמיו, וברור, שהוא יכול לרחם גם על רשעים כאלה. האמין לי שעניי לא תהיה צרה אם יודע לי שגם בן יהודא ירוחם מאת הקב"ה, ואפילו אם גם יבא לחיי עולם הבא. כשהם בעולם הזה אנו מחויבים להתנגד להם כפי שקבעה התורה כי בעולם הזה הם מזיקים ומקלקלים את הסביבה, מה שאין כן כאשר הם עברו כבר לעולם העליון. וכלום אתה חושב שאין כל צד טוב בכך יהודא? כלום אתה חושב שאין לו שום צד זכות כזה שהנהיג את הדבור בלשון הקדש? אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה, ואין עכירת מככת מצות וזכות אינה במלה אפילו באלפי אלפים חובות“.

מצד שני, מאחר שלא הקדמנו בדבור בלשון קדש והחפשים עשו אותו כיסור, היה רואה בעין לא יפה, כשמי שהוא כחוגו נאם או דבר בשפה העברית. כבר היה מעשה וביום השנה להסתלקותו של הגר"י דיסקין סדרנו הספר בביתו, והיו גם רבנים ספורים אחדים. לכבוד הרבנים הספרדים נשאתי

קמו

את דברי התספור שלי בעברית, והנה כאשר יצאנו מהבית אחרי גמר התספורים קרא אותי הצדה ואמר לי: "אני מתרעם עליו שדבר עברית, לא היה צורך לעשות זאת", "הלא היו ספרדים" – אמרתי. "אעפ"י כן" – השיב.

בנוגע לשפות זרות בבתי החנוך היה מתנגד קיצוני. פעם רצחה הנהלת בית חנוך של אגדת ישראל כהל אביב להנהיג את האנגלית, ואמר עלינו לתמוך בבית החנוך. ההנהלה הפסיקה את הלמוד בחצר התלמוד תורה, ושכרה באותו הרחוב בבית אחר, חדר מיוחד ללמוד שם בשעה מיוחדת בכל יום את השפה האנגלית. כששאלנו אותו אם מותר לנו לחנוך בכוסד הזה, אמר לנו: "הנהלה עושה דבר האסור, אבל מכיון שכתוך התלמוד תורה אין למודי שפה זרה הרי התלמוד תורה כשרה, ומותר לחנוך בה. ומה שהנהלה עושה שלא כהוגן ומסדרת למודי אנגלית במקום אחר לאותם התלמידים, אין לזה שום קשר עם התלמוד תורה".

הקפיד מאד על האסור שנאוני ישראל הכריזו על למודי חול בבתי חנוך בארץ-ישראל, אף על פי שהכרתי בו שגם לו לא ברור הדבר אם האסור כלל בפירוש את כל ארץ ישראל. וכשנשאל מהגולה, והלא ר' שמשון רפאל הירש זצ"ל הציל בשיטתו את אשכנז, אמר: "ר' שמשון רפאל הירש זכרונו לברכה, מצא את פרנקפורט אז בדיוטא התחתונה במוכן הרוחני, לא היה לו עוד מה לסכן". ואחר כך הוסיף ואמר: "אם יהיה חלילה מקום בארץ ישראל שלא יהיה בו זכר לתלמוד תורה על מהרת הקדש, אז גם אנכי אומר, שאם אי אפשר ליסד תלמוד תורה בלי למודי חול, מפני שלא ישיגו ילדים, מוטב ליסד תלמוד תורה עם למודי חול. ואדעתא דהכי לא אטרו הקדמונים שלא שיערו שעלול חלילה לבוא זמן כזה". וכשכתבתי תשובה זו בשמו להר"י רונתים הי"ו הוסיף בכת"ק שורות אחדות מעבר לגליון, והכרתי שכוונתו בזה לאשר שמה שנכתב על ידי הוא בהתאם לדעתו והסכמתו הגמורה. בשורותיו האריך בכרכות לאג"י על השתדלותה לטובת החנוך בארץ ישראל ושלכ את האזהרה, שלא יתקנו מבה"ו, ויכניסו בפנים".

לעומת זה לא חשב שהאיסור חל על ההוראה בעברית. הוא חשב שאין התוראה בעברית כדאית מאחר שהחפשים נאחזו בה, באו פריצים ויחללוה, אבל היה ברור לו שעברית אינה בכלל האיסור. פעם נודמן מר אלטשולר, מנהל בית חנוך לילדים (בנות) בירושלם לביתו של ר' חיים, ברגל. באותה שעה נמצאו בביתו גם אחדים מקנאי ירושלם, ויבקשו לנצל את ההזדמנות, שר' חיים יאסור על מר אלטשולר להנהיג בבית הספר שלו את השפה העברית כשפת הלמודים. הם נגשו אלי ובקשוני שאעזור את השאלה לפני ר' חיים, בנוכחות מר אלטשולר. אנכי שתכרתי את השקפתו של ר' חיים, יעצתי להם

קמז